

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Betwiste zelfstandigheid: Individualisering, sekse en verzorgingsstaat
Akkerman, T.

Citation

Akkerman, T. (1995). Boekbespreking van: Betwiste zelfstandigheid: Individualisering, sekse en verzorgingsstaat. *Acta Politica*, 30: 1995(1), 103-105. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450311>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450311>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Boekbesprekingen

Jet Bussemaker, **Betwiste zelfstandigheid: Individualisering, sekse en verzorgingsstaat**, SUA, Amsterdam 1993

Sommige mensen, zoals Marcel van Dam en Elco Brinkman, hebben het talent ingewikkelde problemen tot eenvoudige schema's terug te brengen. Hun pleidooien voor en tegen individualisering mogen een welsprekende eenvoud bezitten, maar hebben zij het eigenlijk wel over hetzelfde? Voor de één betekent individualisering het vergroten van individuele zelfstandigheid via minimale basisvoorzieningen, voor de ander betekent individualisering een aantasting van de traditionele gemeenschapswaarden die idealiter door gezin en dorp hooggehouden worden. Beiden zijn het er echter over eens dat de verantwoordelijkheid van de staat teruggedrongen moet worden. Zoals deze voorbeelden laten zien is individualisering sinds de jaren tachtig vooral naar voren gebracht en bestreden als strategie ter oplossing van de crisis van de verzorgingsstaat. Die context heeft ook de vrouwenbeweging genoodzaakt tot een herbezinning op individualisering, met name wat betreft de verdeling van zorg en betaalde arbeid en de rol van de overheid in deze. De eenvoudige keuze voor of tegen individualisering die Van Dam of Brinkman bepleiten gaat echter aan dit voor vrouwen zo belangrijke herverdelingsvraagstuk voorbij. De charme van de eenvoud die deze heren uitstralen kan dan ook weinig bekoren, vindt Jet Bussemaker.

In haar boek *Betwiste zelfstandigheid* heeft zij zich allereerst als doel gesteld uiteen te rafelen welke verschillende betekenissen het begrip individualisering kan hebben en waarom het in verschillende periodes zo'n omstreden begrip is geworden. Zij gaat daarvoor in het eerste deel van het boek terug naar de oorsprong van de term *individualisme*. Uit de politiek-filosofische discussies over de moderne democratie in deze periode, zoals die onder andere door John Stuart Mill en Alexis de Tocqueville gevoerd werden, leidt Bussemaker twee belangrijke politieke vocabulaires af, die van het utilitaristisch individualisme en die van het expressief-individualisme. In de rest van het boek blijken deze vocabulaires het overheersende kader te vormen waarbinnen de meningsverschillen over individualisering zich aftekenen. Het volgende deel van het boek, waarin opvattingen over individualisme en sekse binnen Nederlandse

politieke stromingen in de twintigste eeuw onderzocht worden, toont bijvoorbeeld aan dat het expressief-individualisme met zijn nadruk op zelfontplooiing in de jaren zeventig binnen vrijwel alle politieke stromingen in meerdere of mindere mate onderschreven wordt. In de jaren tachtig wordt het utilitaristische individualisme, met zijn nadruk op zelfhandhaving, dominant. Dat is niet zo'n verrassende konklusie; dit deel van het boek blijft dan ook enigzins steken in een globaal overzicht van de beginselen van politieke stromingen. Die tekortkoming wordt echter dubbel en dwars vergoed door de daaropvolgende case-studies, waarin zeer overtuigend aangetoond wordt hoe belangrijk ideeënhistorisch onderzoek kan zijn om de politieke meningsvorming te verhelderen en de implicaties voor het individualiseringsbeleid scherper te doordenken.

De twee case-studies betreffen de argumentaties rond de bijstandswet en die rond kinderopvang. Uit de case-studies blijkt hoe in de jaren tachtig het zo dominant geworden doelmatigheidsdenken het beleid ten aanzien van bijstand en kinderopvang bepaald heeft, maar ook wordt duidelijk dat een individualiseringsbeleid gericht op economische zelfstandigheid voor vrouwen een te eenzijdig perspectief is, zolang er geen oplossing bedacht is voor de traditioneel door vrouwen verrichte zorgarbeid. Vooral op dit punt blijkt hoe tegenstrijdig het beleid is. Confessionelen bijvoorbeeld onderschrijven inmiddels bijvoorbeeld wel individualisering met betrekking tot betaalde arbeid van vrouwen, maar houden tegelijk vast aan de oude noties van solidariteit tussen gezinsleden. Om die reden houden zij vast aan het idee dat de zorg voor kinderen in de eerste plaats aan moeders toekomt en keren zij zich tegen een juridische individualisering van de bijstand. Sociaal-democraten houden daarentegen veelal vast aan het uitgangspunt van solidariteit tussen zwakke en sterke gezinnen en keren zich om die reden eveneens tegen een juridische individualisering van de bijstand.

Deze tegenstrijdigheden komen misschien wel het scherpst naar voren in het beleid gericht op bijstandsmoeders met jonge kinderen. Terwijl enerzijds het kinderopvangbeleid voor een belangrijk deel verschoven is naar het bedrijfsleven, is anderzijds in recente wetsvoorstellen de sollicitatieplicht voor bijstandsmoeders met jonge kinderen tot uitgangspunt verheven.

In het laatste hoofdstuk formuleert Bussemaker haar alternatieve voorstel voor een 'gematigd, democratisch individualisme'. Hierbij lijkt zij, ondanks haar erkenning dat het utilitaristische individualisme wel degelijk een aantal voordelen biedt, toch vooral een tegenwicht te willen bieden tegen het dominante doelmatigheidsdenken. Zij grijpt dan ook terug op uitgangspunten die aansluiten bij de traditie van het 'expressief-individualisme', te weten privacy, autonomie, zelfontplooiing en respect. Deze uitgangspunten zouden vorm moeten krijgen in combinatie met een actieve verantwoordelijkheid, dat wil zeggen via vrijwillige associaties zou een terugdringing van de staat en een versterking van het middenveld bereikt moeten worden.

Concreet betekent dit dat Bussemaker bijvoorbeeld pleit voor een (partieel) basisinkomen, waarbij vrijwilligerswerk financieel beloond zou worden, en zich voorstander betoont van een gedeeltelijke verschuiving van kinderopvangvoorzieningen van overheid naar particulier initiatief. Deze visie wordt niet alleen op een verhelderende en consistente wijze uitgewerkt, het is ook een moedig pleidooi in een tijd

waarin ontplooiing en autonomie steeds meer opzij geschoven worden ten gunste van een paternalistische opstelling van overheid en welzijnssector. Niettemin laat het boek juist op deze punten een aantal vragen onbeantwoord. Waar ligt de grens bijvoorbeeld tussen privacy en paternalisme? Immers, ook Bussemaker pleit voor financiële 'prikkel' om een verantwoordelijk burgerschap te stimuleren. Bovendien gaat Bussemaker er wat al te vanzelfsprekend vanuit dat een relatief zwakke staat en een sterk middenveld nodig zijn om recht te doen aan zelfontplooiing en actieve verantwoordelijkheid. Wat dat betreft zou dit onderzoek een vervolg verdienen, waarbij de vigerende noties over terugdringing van de staat even genuanceerd op hun tegenstrijdigheden onderzocht zouden kunnen worden als dat in dit boek al gedaan is met betrekking tot visies op het gezin en economische zelfstandigheid van vrouwen. Ondanks deze nog onuitgewerkte kanten, is het boek als geheel een geslaagde poging een historisch geïnformeerde en consistente visie op individualisering te ontwikkelen. Een ieder die in debat wil met Brinkman of van Dam zou dit boek dan ook zeker moeten lezen.

Tjitske Akkerman

Geoffrey Brennan & Loren Lomasky, **Democracy and decision. The pure theory of electoral preference**, Cambridge University Press, New York, 1993.

Among the ever growing quantity of studies on voting behaviour sometimes a book of quality can be found. Brennan and Lomasky have written such a book. In *Democracy and decision. The pure theory of electoral preference* the authors defend the claim that voting behaviour is expressive instead of instrumental and manage to integrate this idea into a public choice framework. The existence of homo economicus as a personal-wealth maximizer in the electoral arena is not abandoned, but given a rather marginal role. Brennan and Lomasky do not reject the idea of motivational neutrality (at an abstract level the agent is seen as a rational personal-wealth maximizer), but they claim that the behavioural consequences will be different in different institutional contexts.

According to Brennan and Lomasky, orthodox public choice has made the crucial mistake of putting choices made in a market setting on a level with choices made at the ballot box. In their view these two choices are incommensurable. In the market setting the agent is decisive: a choice for alternative x is alternative y forgone. At the ballot box, on the contrary, the voter is nondecisive: she actually doesn't choose, but can only express a preference for a candidate or party. Voting for party x doesn't imply that one will not get party y. Indeed, public choice scholars have shown that the probability that one vote will change the outcome of an election is infinitesimal.

Brennan and Lomasky infer from the inconsequentiality of the vote that voters will not reliably vote for the political outcomes they really prefer (in the sense of furthering their personal wealth). The book concentrates on the possibility of a perceived di-